

nit. Tertio deinde probatus ad annum in rebus pietatis, postulavit a Majoribus, ad operam in bonum indigenarum destinari. Demonstravimus, cum Marquezium describeremus, Collegium fuisse Mexici, Divi Gregorii nomine, quod in id fuerat excitatum, ut vernaculo sermone indigenae Mexicani sacris religionibus pascerentur. Hoc igitur Collegium instar magnetis fuit Clavigero, qui tanta semper benevolentia fuerat in egenos, et contemptos Indigenas, ut totam ipsius praestare suam operam quamardenter desideraret. Annuente piis ejus votis Provinciae Magistratu, novus operarius in id primum incubuit, ut Mexicanam linguam condisceret; brevique tempore Mexicanis in sacrae poenitentiae subsellio dabat aures, ad eosdem e suggestu dicebat, alloquentibusque in familiari consuetudine de re qualibet respondebat. Hi vero labores in charis excolendis indigenis eo praesertim erant Clavigero suavissimi, quod magnam diei partem vacuam illi relinquebant, quam in libris ad arbitrium consumeret. Ac profecto nihil ea vita jucundius ipsi, nihil ejus ingenio accommodatius contingere potuisset; adeo quidem, ut quinquennium, quod in eo posuit Collegio, suam postmodum beatitatem appellare consueverit. Assiduam, atque intensissimam ibi dedit operam libris devorandis, nactus nimirum occasionem et vacui temporis a gravioribus occupationibus, et domesticae bibliothecae, quam selectissimis refertam libris, Codicibusque incredibili voluptate frequentabat.

Et

Et quidem in varia linguarum eruditione magnos tum fecit progressus; et gallorum praesertim libros ita versavit, ut toto postea vitae cursu linguam hanc, perinde ac nativam hispanam, intellexerit. Mexicanos codices legit, quotquot scripserant Majores ab eo condito Collegio: qui sane codices utilitati Sociorum, quibus id operae contingeret, ibidem asservabantur. Ejusdem nationis monumenta, quorum plura diximus in contiguo Divorum Petri, et Pauli Collegio custodiri, curiosissimis oculis eo quinquennio cuncta lustravit; atque ingenti sudore pretiosos inde thesauros exhaustit, quos in historia, quam dedit posteritati, bono publico postea manifestavit.

Sed homo in litterarum laboribus irrequietus, magna jam copia luminum ornatus, et semper anhelans universorum emolumentum; majori fuerat animo factus, quam ut his limitibus teneretur. Quare per id temporis toto coepit conatu quaerere publicam utilitatem, brevissimis ab se factis, editisque opusculis, quorum aliis nomen suum, aliis nullum apponebat, aliorum etiam auctorem dici patiebatur unum aliquem ex sibi familiaribus; ut nimirum qui legeret, opus ex merito ponderaret, nec ex praesudicio contemneret. Unde manifestum erat, Clavigerum non in his gloriam sibi, sed veritati vindicationem aucupari. Argumenta vero suorum codicum omnia tendebant in optatam scientiarum renovationem; sive ut perfectum litteraturae saporem induceret; sive ut

cor-

corruptam dicendi rationem emendaret; sive ut linguarum studium promoveret; sive ut puram putam philosophiam laudibus extolleret; sive ut curiosam aliquam ex historicis controversiam agigaret. Sed potissimum laudati fuere bini sermones, quos hispanice publicavit; primum, ut e sacro suggestu, quae cathedra veritatis est, vitia nonnulla eradicaret, in quae fere prolabi Divinarum rerum Oratores, ipse cum paucis lacrimabatur; alterum, ut errores etiam abigeret, quibus illi erant obnoxii, qui modicis instructi doctrinis, ad munus gravissimum praestandi aures pro sacra poenitentia nihil dubitabant accedere. Quos quidem sermones, ut praeclari nominis Dignitate commendarentur, instar annotationum apposuit epistolis illis, quas de iisdem argumentis conscripsit Divus Franciscus Salesius; et quas e gallica in hispanicam linguam Clavigerus ipse convertit. Et tum has epistolas hispanice conversas, tum illas annotationes ita probavere Sapientes; ut postmodum, absente, ac ne cogitante quidem auctore, typis commissae sint.

Immaturo fato per eos dies functus est Emmanuel Clavigerus, Xaverii germanus frater, eximiae probitatis, atque animi demississimi Sacerdos; cuius vitae seriem Xaverius eleganti calamo posteris commendavit. Nec obfuit auctoris intima cum defuncto necessitudo, quominus fides omnino praestaretur: cum et urbi toti manifesta fuisset laudati viri castigatissima vita; et laudantis integritatem, ac sincerissimum candorem

dorem universi praedicarent. Cum autem soleat nuda veritas historico similitudines afferre; fuit potens quidam, qui male secum actum in facti cujusdam narratione jactaret, ac fluctus in simpulo excitaret. Clavigerus, neminem profecto cum offendere cogitasset, opem imploravit Divi Nepomuceni, quem magno semper coluerat studio; cuius et vitam scribere, sacramento concepto, pollicitus est, ut inopinata tempestas illa sedaretur. Nec ulla data mora, quam italice conscriptam Nepomuceni vitam invenit, Hispanice reddidit, ac datam fidem liberavit. Post haec vero Provinciae Magistratus opportunum credidit, Mexico Clavigerum Angelopolim appellare in Divi Xaverii Collegium, quod in bonum indigenarum iisdem legibus, atque alterum Divi Gregorii, recens fuerat institutum. Id quidem unum proficiscenti Clavigero displicuit, quod plures Mexici relinquebat adolescentes indole strenua, menteque vegeta, quibuscum sua consilia lubenter communicabat; unde brevi nasceretur illa nova scientiarum aetas, quam ipse longo jam tempore suspirabat. Ex his adolescentibus aliqui supersunt hodie, qui patriae decori sunt; atque inter primos eminent Josephus Alzateus, cuius assiduas in litteris vigilias interdum audimus, tametsi mari immenso distermine-mur.

Eidem operae in Divi Xaverii Collegio destinatus, ut eosdem continuavit sudores in excolendis indigenarum animis, ita nec cessavit ab emittendis opusculis, quibus desideria litteraturae sanioris excitarentur. Ea pariter tem-
 P. III. D pe-

fuerant adhuc inaudita, summopere delectabantur, et pene instar prodigii Magistrum admirabantur; qui vero vel primis labris ea gustaverant, effusissima laetitia novo Doctore plaudebant, ac de benemerito cive patriae gratulabantur. Et Magistri peritiae, dexteritaeque in docendo (quae quidem dexteritas non est omnium Sapientum) auditorum progressus respondebant. Pulchrum erat intueri, quanto conatu adolescentes incumberent iis condiscendis! Ut sane manifestum fuerit, rerum scientiam (rerum, inquam, scientiam, non umbras, et mysteria verborum) esse genuinum hominis alimentum. Profecto vix unus erit aliquis in magna epheborum turba, quin accuratam afferat diligentiam ad ea condiscenda, quae rerum naturae sunt, et fere cernuntur oculis; dummodo Magister is fuerit, qui et sibi conciliet benevolentiam auditorum, et res dilucidatas, enodatas, ad eorumque captum digestas proponat: nascimur enim homines vehementer ad sciendum inclinati; et qui mundum, et nos creavit, investigationi nostrae mundum concessit. Feliciter etiam accidit Clavigero, quod summus Provinciae Magistratus (Franciscus Zevallius, vir a nobis alibi descriptus, apertissimo clarus ingenio, vastaque, ac solida litteratura, quam nullae obscurabant praejudicatae opiniones) cum Sociorum Collegium iustraturus, Vallisoletum venisset; inceptum ea ratione Clavigeri Magisterium non modo probavit, verumetiam cohortationibus, et fere imperio Magistrum exstimula-

mulavit, ut rei philosophicae salutarem instaurationem ad exitum omnino perduceret. Illum etiam non mediocriter adjuvit in operis perfectionem prisca necessitudo cum Vincentio Torija, Sacerdote Angelopolitano, qui tunc Angelopoli florebat, inprimis litteratus, et critices laude celebratissimus: is Clavigero in paucis amicus, quos iste desiderabat libros, magna copia Vallisoletum immisit. Theses illae, quas auditores philosophiae publice propugnare solent, Clavigeri discipulos ingenti gloria cumularunt; et palam fuit omnibus, quanti sit momenti ad optimam juvenum institutionem actuosa docentis industria, tradendaeque doctrinae dexteritas.

Ab his Magisterii Vallisoletani plausibus appellatur Guadalaxaram, urbem Novae Galliciae principem; ubi casu intempestivo defecerat Socius, qui secundo jam anno philosophiam tradebat. Huic suffectus Clavigerus, mirifice adlaboravit, id primum aggressus, ut auditores nonnulla dedicerent ex iis, quae decessor dictaverat: pluribus enim ejus doctrinis acquiescere nullo pacto poterat. Deinde vero quae de rebus physicis ab eo conscripta reperit, novus Magister ad suam docendi rationem compendio recudit, atque instauravit. Ipsum quidem Clavigerum, cujus in animi virtutibus excellebat mira sinceritas, haec dicentem audisse meminimus: *Ignorant plane Guadalaxarenses, quantum in eo Magisterio desudaverim, quantisque lucubrationibus valetudinem meam fatigaverim, ut tam modico tempore magnam philosophiae*

D 3

par-

partem adolescentes edoccerem. Et modicum certe fuit tempus: Magisterium enim, ineunte Majo, capessivit; et curriculum ante Majum subsequentem confecerat. Sed immodicis ejus conatibus uberrimi fructus responderunt: paucis enim post diebus visum est gymnasium quasi regenerari, novusque vigor, atque alacritas auditorum, plaudentibus, attonitisque stupore cunctis civibus, explicari. Quod quanquam ingentis fuit laudi Guadalaxarensibus, qui fere nascuntur acutis, facilibus, et omnino spectabilibus ingenis, ut alibi memoravimus; praecipuae vero laudes ab Sapientibus ejus urbis Clavigero tributae sunt, cujus doctrina brevissimis diebus id effecerat, ut venientes in litterariam palaestram ejus auditores, mirabilem doctrinam mirabiliori alacritate profunderent. Universae philosophiae thesibus, quas illi publice defenderunt, plausit Mexicus, plausit, quam late protenditur, Nova Hispania, plausere postmodum Sapientes Itali, qui cum voluptate legerunt forte allatum earundem thesium exemplar, nec mediocriter mirati sunt ut tersam, et germanam latinatam, ita et vere philosophicam Mexicani Magistri scientiam. A duobus his philosophorum examinibus, quae Vallisoleti, Guadalaxaraeque Clavigerus instituit, prodire postmodum celeberrimi nominis Doctores, quorum plures hodie sunt in ornamentis patriae clarissimis. Nec leve fuit etiam Novohispanis emolumentum, quod exemplo suo Clavigerus Magistris aliis vigorem infuderit, ab eisque abe-

gerit

gerit inane terriculum, quo fuerant hactenus occupati, nequid a via trita discederent; tanquam sacrum esset dogma, quod eas tradere doctrinas in philosophicis deberent, quas a majoribus acceperant. Tanti quidem est in bonum universae nationis, aliquem innasci virum ingenuae strenuitatis ad egregia facinora!

Sed in his litterarum occupationibus non ita diem totum insumebat, ut officia, quae sunt Sacerdotis, in animorum bonum praetermitteret. Casu incidit in difficillima Collegii Guadalaxarensis tempora; cum nimirum eae religiones, quae publici sunt emolumentum, variis de causis infrequentes in domestico templo devenerant. Clavigerus autem, aliusque Socius probitatis notissimae, laudabilem praestantes assiduitatem sacro poenitentiae subsellio, consuetudinem juvandi animos restituerunt. Atque ita quidem, ut post modicum temporis ab eorum adventu, maxima rursus frequentia civium in Societatis aedes conveniret. Desudavit etiam in erudiendis e sacro suggestu civibus; et quod magnum oratoris nomen attulerat, ingentibus incrementis ibi gentium propagatum est. Praecipuis vero laudibus celebrata fuit elegans admodum oratio, quam in Divi Lojolae solemnibus, adstante Regio Senatu, Canonicorum Collegio, magnifico nobilium coetu, frequentissimoque populo, pronuntiavit. Quam orationem tanti fecit Eusebius Sanchezius Pareja, Regius in illa urbe Senator, et merito litterarum ad Dignitates evectus; ut ejusdem exemplar

D 4

tran-

transcribi, servandum ab se in pretiosis, postulaverit. Haec autem, quae peculiaria sui muneris erant officia, non ita Clavigerum distinebant, ut tempus ei non superesset ad alias in cubiculi silentio lucubrationes. Nunquam enim ab opere cessans, pluribus hac eadem tempestate studuit; et quamvis plane non audeamus asserere, suspicamur tamen, indefessum hunc virum, dum in his erat operosis occupationibus, pulcherrimum illum inchoasse dialogum inter Philailem, et Paleophilum; cuius est argumentum, id in studio physicarum rerum agendum, ut veritatem inquiramus, minime vero ut constitutum quodvis placitum ex decessorum arbitrio propugnemus. Hic superest dialogus in opusculorum multitudinis, quibus ab ipso propagatum, purgatumque fuisse litterarum saporem, supra demonstravimus.

Confecerat summa cum laude Clavigerus alterum philosophiae curriculum, et renuntiatus fuerat Marianae Sodalitatis in eadem urbe Praefectus; cum repente iubetur in Italos navigare. Undevicesimo navigationis die cum attigisset Havanam, eo loci gravissime tentatus est valetudine: qui sane morbus praeter imminens vitae periculum, id etiam illi attulit incommodum, quod longos dies coactus est a libris abstinere, quos adversi temporis individuos comites, et suavissimum solatium habuerat. Utcunque vero sanitati restitutus, et navigationem, et studia resumpsit; nec nova defuit materies insatiabili discendi cupidini, quam ani-

mo semper innutriebat: versavit enim assidua manu, quos de re nautica codices ibidem invenit; consuetudinem inivit cum navis Magistro, quicum plura loquebatur, eo semper intentus, ut eruditae curiositati satisfaceret; atque ita demum eam peritiam nauticam comparavit, quam Sapiens prae nautis comparat, etiam in rerum angustiis, et tempore non diuturno. Interdum etiam eruditio Clavigeri de rebus physicis non mediocriter adjuvit ad plura subita dilucidanda, quae credas in mari portenta, nisi naturae rerum studueris. Postremum subiit periculum iste vir ad ardua quaelibet factus, cum in Sociis ipse nonus juxta promontorium Corsicum in cymbula veheretur: haec enim cymbula, mari quidem non procelloso, ventis tamen a terra furentibus, toto laterē in adversam partem inclinata, et demersa, undis operta est usque ad vectorum naufragium. Tres fuere Socii, qui tandem excussi, atque in mare delapsi, miserabiliter hausti sunt; vivi tamen emersi, diuque cum fluctibus colluctati, magno demum conatu adrepsere, ut caeteri prius fecerant, in supernatantem cymbae partem: protensum enim velum, quod nautae Latinum appellant, impediērat, quominus omnino pessum iret navigium. Guadalupanae Virginis opem Socii, quotquot erant, imploraverunt; et prodigio simile visum est, quod ultra horae dimidium in eo periculo durassent cum mortis imagine pugnantes; et quod navigium alterum forte fortuna non procul transmeasset, cuius

cujus Magister ad naufragorum aspectum misericordia commotus venit in auxilium, atque omnes incolumes excepit. Et hoc Mexicanorum in mari mediterraneo naufragium cum ipsorum liberatione, Guadalupanae Virginis attribuenda patrocinio, fuerat Mexici praenuntiatum, nondum pulsus e patria Sociis: cuius rei plures fuerunt in Mexicanis gravioribus testes luculentissimi. Rideant haec illi, quoad libuerit (impune quidem, dum sint in hac mortalitate) quibus placet ad confictas fabulas amandare, quidquid evincit, Deum esse, ac mundum administrare, atque interdum hominibus futura patefacere. Nos interea fidem historiae sequimur, nec rem tanti momenti, certissimis testibus comprobata, silentio possumus praeterire.

Post varios in Corsis casus, post praecipitum trajectum in Italiae continentem, post innumera terrestri itinere incommoda, cuius non modicam partem pedes egit Clavigerus, alacri tamen animo, et mente, qua poterat, in libros intenta, quoties diversorium attingeret; Ferrariae tandem ex imperio Moderatoris consedit. Et statim hac in urbe casus illi obtulit amicitiam Achillis Crispi, Comitis in Ferrariensibus, atque ejus filii Benedicti. Erat Achilles ingenii dotibus, atque eruditione clarissimus; et cum forte audisset in privata consuetudine loquentem Clavigerum, excelsam advenae mentem odoratus est, ac liberaliter humanus benevolentiam ipsi suam, et domesticam bibliothecam exhibuit. Necdum vero requieverat Clavigerus
ab

ab incommodis longissimi, ac difficillimi terra; marique itineris, cum rationem excogitavit utiliter impendendi temporis in scientiarum incrementum. Datis litteris ad suos aliquot, quibuscum utebatur intima necessitudine, consilium manifestavit de scientiarum Academia inter Mexicanos Italiae convenas instituenda; quae certe ramis constaret pluribus, ut nec majores artes, aut scientiae, nec poltiores litterae, nec linguarum copiosa varietas, nec ornamentum historiae, nec doctrinae mathematicae, nec humana de rebus physicis inventa, nec leges recte judicandi praeterirentur. Hi vero Academiae rami, tametsi loco disjuncti essent, ut unusquisque in sua studia quietius incumberent; debebant tamen fraternitate quadam mutuam sibi praestare auxilium, et lumina vicissim communicare. Atque omnia praecelsus ille genius, et vere mirabilis, ita dispensaverat, ut nihil esset non congruens aut locorum diversitati, aut temporum difficultati; nihil non consentaneum Collegarum aetatibus, atque ingeniis, ut natura fert, in varia studia propendentibus. Quod sane consilium a Clavigero tum creatum, avide legerunt, atque admirati sunt plurimi; quorum unus, qui scriptum adhuc retinet, plane testatur, dignum esse, quod aut Quintilianum, aut Verulamium, aut Mabillonium, aut Rollinium, auctorem habuisset. Ac profecto consilium hoc ut mente crearetur, et calamo dilucidaretur ea temporis brevitate, summaque naturae lassitudine ob longissimam navigationem, viasque terrestres

restres aegerrime confectas; opus erat viro sublimis admodum ingenii, cuius esset inprimis clarissima mentis excellentia, iudiciumque summo pere maturum; cui praecognita fuissent profunda scientiarum arcana; qui diuturna meditatione rimatus esset vias omnes, quibus ire in excelsae litteraturae gloriam, humanae menti datum est. Sed temporum injuria contigit, ut non plenum, atque integrum haberent exitum tam utilia litteris cogitata.

Enimvero post modicum temporis constitutum est, Bononiae domum ad Sociorum usum concinnari; quae certe domus quamdam Academiae speciem praeseferebat: in eam enim praeter Clavigerum, Alegrium, Davilam, alii pariter ingenio spectabiles convenere; qui et scientiis exerceri, totis viribus conabantur, et se se paratos offerebant, ut, quas ipsi doctrinas acquisierant, studiosae juventuti communicarent. Quare jocosa urbanitate nonnulli diversorium illud Mexicanorum, *Sapientiae Sedium* appellare consuerunt. Jucundum accidit Clavigero, Bononiae commorari; quam urbem ita magnificiebat, ut, Sociis per viam incertis, quo pergerent, auditus ille sit dicere: *Beatum me post ingentem calamitatem existimabo, si contingat Bononiae degere, quae urbs est inter primas culta, tot litteratorum patria, et multis nominibus famosa.* Et sane merito, cum nemo sit unus in Sapientibus, quin fateatur, Bononiam diu fuisse Romanarum Musarum conservatricem, clarissimorum civium plantarium, **omni-**

omnigenae scientiae Magistram, optimorum codicum eruditam custodem, atque inter prima incunabula revocatae ab longa peregrinatione litteraturae. Consuetudinem suam manuscripta dispergendi opuscula, recepit in hac urbe Clavigerus, quibus nunc utilia studia promovebat, eademque solidis rationibus, efficacique strenuitate tuebatur ab eorum calumniis, qui quaecunque ignorant, conviciis persequuntur; nunc sermones eruditos eleganti calamo agitabat; nunc naturae scientiam, et quidquid sanioris est philosophiae, laudibus extollebat; nunc Theologiae sublimis aliquot argumenta docte, diserte, nervosissimeque tractabat; nunc demum plura momenti maximi, et scitu digna, quae ad Novohispanam Ecclesiam attinent, exarabat. Quae quidem opuscula cum in Italos nonnullos litteris claros permanassent, maximore tunc probata fuerunt, hodieque summa cum auctoris laude retinentur.

Nec tamen haec erant, quae praecipue Clavigeri mentem occupabant: nam a prisca benevolentia, qua Mexicanos, eorumque patriam tellurem prosecutus fuerat, in ipsorum memoriam assidue revocabatur. Illa multiplicium adeo rerum notitia, et notio, quibus mentem nullo defectu, ordineve cumulaverat, quo tempore agebat apud Mexicanos Indigenas; magis, magisque se se in dies explicabat hac iam aetate, qua vir eruditus ad summum litteraturae culmen adnitebatur. Ab ejusmodi rerum abundantia, quae passim in mentem ei veniebant,

bant, cogitatio subiit ejus animum, ut omnia sensim conscriberet, atque ordine distincto digereret; quod eo fecit animo, ut tot Novi orbis monumenta, quae sapientum curiositatem percellerent, ab interitu vindicaret. Ac plura jam coegerat, utilissimoque labore in lexicæ formam ordinaverat; cum quidam ejus familiaris, cui nota erat viri strenuitas ad ardua quaevis obeunda; *Quid enimvero, inquit, hunc rerum cumulum, quae tum exquisitae sunt, tum copiosae, non audes in historicam narrationem redigere?* Sane res erat quam difficilis ab librorum inopia, quibus penitus indigebat, ut opus tanti momenti, quod hactenus a nemine fuerat tentatum, in hac a Mexicanis distantia perficeretur. Huic autem inopiae subvenere tum amicorum generosa liberalitas, tum ipsius Clavigeri conatus; atque ita citius quam crediderat, codices, librosque comparavit, sin minus quot optaverat, certe plures quam sperare potuisset, atque ad opus inchoandum mirabiliter idoneos. Totus erat in silva paranda, cum ecce per Italiam, magno quidem rumore, dimanare coepit inconditum opus, cui titulus erat, *Philosophicae super Americanis investigationes*, Germano quodam in Borussis auctore; cujus quidam auctoris tametsi calamus est alacer, nec inelegans; omnia tamen, contra quam sunt, intelligit, ac passim errat, in iis etiam, quae luce clariora videas, ut in Novum Orbem pedem intuleris. Et postremus hic fuit impulsus, ut, praecisis difficultatibus, ad veritatis patrocinium

cinium suscipiendum, et Mexicanorum historiam concinnandam, se se Clavigerus accingeret.

Ac profecto, nisi familiares ii, qui rem propriis oculis conspexerunt, intelligere nemo possit, quantum adlaboraverit indefessus ille vir, ut res absconditas, et pene oblivione consepultas, ex vetustissimis ruderibus antiquitatis effoderet. Vir sane, qui ab informi, confusoque chaos elementa extraxerit, huc, atque huc in obscuris latebris dispersa; qui rimatus fuerit sinus fere impenetrabiles, ut horum elementorum particulas inveniret; qui particulas ipsas infinito sudore coagmentaverit, ordinaverit, in bono lumine collocaverit; vir, inquam, iste creavisse potius historiam, quam scripsisse dicendus est. Nec opus ejusmodi veniet perfectum, nisi ab herculeis viribus, ab ingenio praecelso, multisque instructo doctrinis, ab homine demum, qui nullos omnino recusat labores, ut in optatam metam perveniat. Quod certe majoris est operae, cum in alieno solo, reque inope vivit, qui provinciam tantam aggreditur. Clavigerus autem experimento probavit, patriam Sapientis orbem esse: nec aut indigentia, quam ab ejus vestium tenuitate satis argumentari licebat, aut etiam peregrini nomen, impediunt, quominus ille facilem sibi captaret aditum, non modo in omnes bibliothecas, quae publici juris in hac urbe sunt, verum etiam in privatas, quarum est copia non mediocris inter cultissimos Bononienses. Et biblio-

bliothecarum Praefecti cum viderent, externum hominem per aestus, per nives, quibus non asueverat, ire quotidie longis itineribus, ut solus in angulo sedens, nullo strepitu, nulla caeterorum molestia, codices, aut libros exquisitos, et paucis cognitos, accuratatione summa pervolveret; temperare sibi non poterant, quin advenam illum magnificerent. Qua Praefectorum aestimatione, atque inde benevolentia comparata, reserabantur Clavigero selectissima quaevis in bibliothecis; eaque ratione Bononiae, Ferrariae, Mutinae, nec non, amicorum opera, Romae, Florentiae, Januae, Mediolani, Venetiis, plura, quam speraverat, Mexicanorum reperit monumenta. Bononiae quidem magnam hoc in genere supellectilem invenit in magna bibliotheca, litterati orbis inter primas, quae Scientiarum Instituti, ut appellant, propria est; ubi summa cum voluptate res inter alias contemplatus est archetypum Mexicanum, Novi ejus orbis membrana, et notis exaratum, plicatumque, ut gentes eaedem interdum solebant. Florentia vero quamplurima conservat Mexicanarum antiquitatum monumenta, quae cum Moctezumae imagine sibi mandari postulavit Beatrix Toleda, Princeps foemina, Magni olim Ducis Florentinorum uxor. Hispana demum dominatio plura reliquit ejusmodi vestigia in Mediolanensibus, et Neapolitanis; a quibus in alias Italiae urbes disseminata sunt. Liceat hic obiter gratias referre litteratis Italianis, quorum delicato in rebus ejusmodi saporis debe-

debemus, ne multa ex Mexicanorum vetustis omnino perierint.

Cum igitur annos aliquot incredibiliter desudasset, summamque navitatem adhibuisset in rimandis, volvendis, digerendis, ordinandis instrumentis, quae sparsim huc, atque huc effodiebat; hispano tandem sermone Mexicanorum historiam elegantissime concinnatam absolvit. Nec omittere debemus eximiam illam veritatem, quae in primis est historici virtutibus; et quam ille tam fideliter coluit, ut, siquid in ea nimium esse possit, ipse profecto pene modum excedere videretur. Quidam ex ejus familiaribus, cui suam historiam subjecerat accurate lustrandam, et corrigendam, amice monuit auctorem, circinum in ea fortasse breviorum, quam aequum erat, adhiberi, pro Mexicani Imperii tum diuturnitate, tum finibus dimetiendis. Cui Clavigerus genuina sinceritate: *Utatur, ait, unusquisque suo circino; sed qui meum a me velit auferre, id argumentationibus evincat: equidem, quem hactenus adhibui, pro grandiori altero libenter concedam. Breviores illae mensurae, quibus utor, non certe satisfaciunt ingenitae cupidini mira narrandi, quae mortalibus inesse solet, cum praesertim res patrias apud externos commemorant; sed cum habeam in charissimis, historiae sequi fidem, has omnino mensuras debeo sanctae veritati, prout illam animo concepti, postquam longissime rem totam investigavi. Et profecto priusquam scriberet, quaerebat, perpendebat, examinabat, cum aliis conferebat*
P. III. E sum-